

Зах., Ленінградскім, 2-м Укр. фронтах — камандзір мінамётнага палка. Вызначыўся ў баях на тэр. Румыніі ў вер. 1944. З групай салдат і афіцэраў 18.9.1944 натрапіў на засаду роты варожных аўтаматчыкаў, у няроўным баі выратаваў штаб і сцяг палка. Я. знішчыў каля 20 гітлераўцаў. Загінуў у гэтым баі. Урпа з прахам Я. пахавана ў Віцебску.

ЯНУШЭВА, вёска ў Крулеўшчынскім с/с Докшыцкага р-на Віцебскай вобл. Цэнтр саўгаса «Докшыцкі». За 14 км на Пн ад Докшыц, 213 км ад Віцебска, 2 км ад чыг. ст. Крулеўшчына. Мех. майстэрня, десапільня. Клуб, 6-ка, дзіцячыя яслі-сад, фельч.-ак. пункт, вет. ўчастак, аддз. сувязі, сталовая, магазін. Помнік 40 землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

ЯНЦЫЗЫ, Янцызцыян (Блакiтная рака), Чанцзят (Доўгая рака), рака на У. Кітая. Даўж. 5800 км, пл. бас. 1808,5 тыс. км². Пачынаецца на У. Тыбецкага нагор'я з хр. Улан-Ула, упадае ў Усходне-Кітайскае м., утварае дэльту.

У межах Тыбецкага нагор'я цячэ па шырокай забалочанай даліне. Пераразае горныя хрыбты, цячэ па дне вузкіх і глыбокіх цясін і каньёнаў з шматлікімі парогамі. Падзенне ракі ў верхнім цячэнні каля 5 тыс. м. У сярэднім цячэнні (ад 1611 км да Чанана) перасякае ўзгорыстую Сычуанскую катлавіну і вобласць нізкіх складаных гор, дзе ўтварае цясінны Сансья. Ніжніе цячэнне пераважае на раўніне — шмат рукавоў, праток, шырыня асноўнага рэчышча да 2 км. У даліне і на пойме азёры, найб. Дунтынух (упадае р. Сянцзян), Цяньху (упадае р. Ганьцзін), Тайху. У выніку адкладвання наносаў рэчышча прыўзнята над навакольнымі тэрыторыямі; тут рака замкнёна ў дамбы. Упадае ў мора 2 рукамі. Асн. прытокі злева — Ялунцзян, Мінцзян, Цзянцзінцян і Ханьшуй. Водны рэжым абумоўлены мусонным характарам клімату басейна. У верхнім цячэнні ўплыву высакарных снігаў і ледавікоў. У сярэднім і ніжнім цячэнні ўлетку паводка ад мусонных дажджоў, найб. ўзроўні ў чэрв. — жніўні, зімой — межань. Амплітуды вагання ўзроўню вады на раўніне 10—15 м, у цясінках да 30—40 м. Сярэдняе гадавы расход вады ў сярэднім цячэнні каля 15 тыс. м³/сек, у вусці 34 тыс. м³/сек (макс. расходы да 70—100 тыс. м³/сек). Сярэдняе гадавы спёк наносаў 430—500 млн. т. Выкаюць катастрофічныя паводкі, прырывы дамбаў. Дастаўляюць мясцінам ў верхнім цячэнні.

У бас. Я. жыве больш за 1/3 насельніцтва Кітая, збіраецца каля палавіны ўраджаю. Суднаходная на 2850 км ад вусця. З прытокамі і каналамі ўтварае разгалінаваную трансп. сетку даўж. больш за 17 тыс. км. Рака багата рыбаю. Прамысловыя карп. лешч. кітайскі акул, верхаягляд, амур, таўсталоўкі. Я. выкарыстоўваецца на арашэнне; невялікія ГЭС. Гал. гарады і порты: Чунцзін, Ухань, Нанкін, Шанхай.

ЯНЧАНКА Ілья Платонавіч [н. 14 (27).7.1913, в. Калмакова Гарадоцкага пав. Віцебскай губ.], кавалер ордэнаў Славы трох ступеней. З сям'я. Чл. КПСС з 1943. У Айч. вайну з 1941 на Зах., Паўд., 1-м, 3-м і 4-м Укр. фронтах — камандзір аддзялення, сцяганосец палка. Вызначыўся пры вызваленні Украіны і Польшчы. 16.4.1944 у р-не Цярнопалля знішчыў 15 гітлераўцаў; восень 1944 на тэр. Польшчы вынес з акружэння сцяг палка; 14.1.1945 фашысты пры падтрымцы танкаў акружылі КП палка, дзе знаходзіўся палкавы сцяг. Падбіўшы звязкаю гранат варожы танк, Я. выратаваў сцяг. Пасля вайны працаваў на чыгуначы. Узнагароджаны ордэнам Кастрычніцкай Рэвалюцыі. Жыве ў Віцебску.

ЯНЧУК Мікалай Андрэвіч [17 (29).11.1859, с. Карніца Канстанцінаўскага пав. Седлецкай губ.— 6.12.1921], беларускі, украінскі і рускі вучоны-славіст (гісторык, этнограф, фалькларыст і літаратуразнавец). З сям'я. Пасля сканчэння Маск. ун-та (1885) працаваў у ім, праф. з 1919 (першы чытаў курсы бел. і ўкр. л-р). Заснаваў (1889) і ўзначальваў (1899—1916) час. «Этнографическое обозрение», *Музычна-этнографічную камісію*, удзельнічаў у арганізацыі ў Маскве Нар. кансерваторыі (1905) і Бел. нар. ун-та (1918; чытаў курс бел. л-ры і этнаграфіі), у рабоце камісіі па арганізацыі БДУ (праф. у 1921). Першы паставіў на навуку аснову збірання і вывучэння бел. муз. фальклору, даў аб'ектыўную эстэт. ацэнку бел. песеннага меласу. Тонка перадаваў у сваіх запісах своеасаблівае мелодыкі і рытмікі розных фальклорных жапраў. Гал. муз.-фальклорныя працы: «Маларускае вяселье ў Карніцкай парафіі Канстанцінаўскага павета Седлецкай губерні» (1886) і «Па Мінскай губерні» (1889). Аўтар прац у галіне антрапалогіі і археалогіі, маст. перакладу, літаратуразнаўства, п'ес на ўкр. і рус. мовах (сярод іх муз. камедыя «Піліп-музыка», пап. 1887, накіравана ў Мінску трупаю М. Старыцкага ў 1888), апрацовак укр., рус. і бел. нар. песень, арыг. муз. твораў (сярод іх хар. гімн «Не пагаснуць зоркі ў небе» на словы Я. Купалы).

Тэ.: Некаторыя даныя к вопросу об антропологическом типе белорусов, у кн.: Дневник антропологического отдела, в. 3, М., 1890 (Известия имп. об-ва любителей естествознания, антропологии и этнографии... т. 68. Труды антропологического отдела, т. 12); О мнимо-народных белорусских песнях исторического и мифологического содержания, у кн.: Сборник Харьковского историко-филологического общества, т. 18, Харьков, 1909; Новейшая белорусская литература и ее деятели, у кн.: Очерки белорусской литературы, под ред. Н. А. Янчука, в. 1, М., 1920.

Літ.: Шаров Н. В., Н. А. Янчук. «Труды БГУ», 1922, № 2—3 (бібліягр.); Бандарчык В. К. Гісторыя беларускай этнаграфіі XIX ст., Мн., 1964; Нісневіч С. Да гісторыі збірання, вывучэння і выкарыстання беларускіх народных напеваў, у кн.: Музыка наших дзён, Мн., 1971.

ЯНЧУКІ, вёска ў Ваўкоўскім с/с Пастаўскага р-на Віцебскай вобл. Цэнтр калгаса «Праўда». За 52 км на У ад Паставаў, 234 км ад Віцебска, 30 км ад чыг. ст. Варапаева. Клуб. Помнік землякам, якія загінулі ў Айч. вайну.

ЯНЧУКІ, вёска ў Шчучынскім с/с Шчучынскага р-на Гродзенскай вобл. Цэнтр калгаса «1 Мая». За 4 км на З ад Шчучына, 64 км ад Гродна, 11 км ад чыг. ст. Ражанка. Клуб, 6-ка, фельч.-ак. пункт, магазін. Помнік камсамольцу С. В. Клімаку, які загінуў пры выратаванні ад пажару калгаснага статку.

ЯНЧУР Мікалай Міхайлавіч [н. 9 (22).5.1902, ст. Пагодзіна Пружанскага пав. Гродзенскай

губ.), беларускі сав. вучоны ў галіне хірургіі. Д-р мед. н. (1957), праф. (1960). Засл. дз. н. БССР (1972). Чл. КПСС з 1941. З сям'і чыгуначніка. Скончыў Ваен.-мед. акадэмію ў Ленінградзе (1926). Удзельнік грамадз. і Айч. войнаў. У Сав. Арміі з 1919 да 1958, палкоўнік мед. службы з 1943. З 1958 заг. кафедры факультэцкай хірургіі Віцебскага мед. ін-та. Працы па пытаннях паветр. кантузіі, пералівання крыві, дзейнасці залоз унутр. сакрэцыі пры хірург. захворваннях, механізму дзеяння некат. лекавых рэчываў пры наркозе. Узнаг. ордэнам Леніна, 5 інш. ордэнамі, медалямі.

Тэ.: (Разам з Э. Я. Зельдзіным) Некоторые показатели функционального состояния коры надпочечников при облитерирующем эндартерите, «Здравоохранение Белоруссии», 1971, № 10.

Літ.: Николай Михайлович Янчук, «Здравоохранение Белоруссии», 1972, № 5.

ЯНЫЧАРЫ (тур. уепі сєгі літар. новыя войскі), рэгулярная пяхота ў султанскай Турцыі, створаная ў 14 ст. Апора рэакцыі трона і найважн. паліцэйская сіла.

З 16 ст. замкнёная ваен. каста. Апора рэакцыі, утваралася ў палітыку султанскага ўрада, удзельнічалі ў дваровых пераваротах. Корпус Я. ліквідаваны ў 1826.

ЯПОНА-КІТАЙСКАЯ ВАЙНА 1894—95, пачата Японіяй, каб устанавіць кантроль над Карэяй і пранікнуць у Кітай.

24.7.1894 яп. флот напаў на кіт. судна (афіц. вайна абвешчана 1.8.1894), потым яп. войскі ўварваліся на тэр. Паўн.-Усх. Кітая. Маньчжурскія правідэлі звярнуліся па дыпламат. дапамогу да ЗША і Вялікабрытаніі, але іх ўрады фактычна падтрымалі Японію. У студз. 1895 японцы высадзіліся на Шаньдунскі па-ўв. неўзабаве занялі Вэйхайвэй, Нючжуан, Іякоў, захапілі паўн. эскадру кіт. флоту. Паводле Сіманаскага дагавору 1895 Кітай прызнаў незалежнасць Карэі, уступіў Японіі Ляадунскі па-ўв. а-вы Тайвань і Панхуледао, абавязаўся выплаціць 200 млн. лян кантрыбуцыі. Яп. падпріемцы атрымалі ў Кітаі эканам. прывілеі. У сувязі з прагатам Расіі, Францыі і Германіі Японія адмовілася ад анексіі Ляадунскага п-ва (у выніку кантрыбуцыя павялічана да 230 млн. лян). Паражэнне Кітая сведчыла пра эканам.-тэх. адсталасць краіны, крывіз рэжыму маньчжурскай дынастыі Цын, стымулявала барацьбу прагрэс. сіл Кітая супраць феад. рэакцыі і замежных захопнікаў.

Ю. І. Пагуляй. Масква.

ЯПОНИЯ (Ні х а н, Ні н а н), краіна ў Усх. Азіі, у зах. частцы Ціхага ак., на Японскіх а-вах, аддзеленых ад матерыка Японскім і Усх.-Кітайскім морамі. Тэр. Я. ўключае 4 вял.

а-вы: Хонсю, Хакайда, Кюсю, Сікоку, архіпелаг Рукю і шэраг невял. астравоў у Ціхім ак. Пл. Я. 372 тыс. км². Нас. 108,2 млн. чал. (1973). Сталіца Токіо. Краіна падзяляецца на 47 прэфектур; Хакайда — асобная адм. вобласць. Карты і іл. гл. на ўклёпках.

Дзяржаўны лад. Я. — парламентарная маархія. Дзейнічае канстытуцыя 1947. Паводле канстытуцыі «імператар з'яўляецца сімвалам дзяржавы і адзіства японскага народа», а суверэнная ўлада належыць парламенту. Пры імператары дзейнічае Савет імператарскага двара. Вышэйшы заканадаўчы орган — парламент, які складаецца з 2 палат: палаты саветнікаў (выбіраецца на 6 гадоў) і палаты

прадстаўнікоў (на 4 гады). Вышэйшы выканаўчы орган — кабінет міністраў на чале і прэм'ер-міністрам. Мясцовыя органы дзярж. улады — прэфектуральныя, гарадскія, пасялковыя і сельскія сходы і іх выканаўчыя органы: губернатары ў прэфектурах, мэры ў гарадах, старасты ў пасёлках і вёсках. Суд. сістэма: Вярх. суд, апеляцыйныя, мясцовыя, дысплылінарныя і спецыяльныя суды.

Прырода. Краіна абмываецца на Пн Ахоцкім, на З Японскім і Усх.-Кітайскім морамі, на У-Ціхім ак. Паміж гал. астравамі пралівы Цутури, Кіі, Бунга, Камон і Унутранае Японскае м. На У берагі парэзаны залівамі. На прыроду ўтвараюць цэльныя цячэнні Курасіо (на Пд і У) і Цісімскае (на З), халоднае цячэнне Оя-Сіа (на ПнУ). У рэльефе пераважаюць сярэдневышыны і нізкія горы. Гал. хрыбты на Хакайда выцягнуты з Пн на Пд (хр. Токаты, Хідака, Кітамі і інш.). У паўн. ч. Хонсю тры мерыдыянальныя ланцы сярэдневышынных гор: Дэва і Асахі на З, Оу і Цэнтры, Кітакамі і Абукума на У. Хонсю і астравы перарэзаныя тэктанічнай упадачнай Фоса-Маэна, уздоўж якой многа вулканаў, у т. л. вулкан Фудзіяма (3776 м, найвыш. пункт Я.). На Пн на хрыбты Хіда, Акасі, Кіса. Горны рэльеф характэрны паўд.-зах. частцы в-ва Хонсю, а-вамі Сікоку і Кюсю. На ўзбярэжжах і ў міжгорных упадканах — нізіны (каля 20% тэр. краіны). Найб. іл. Канто і Этыга на в-ве Хонсю, Ісікары на Хакайда. Характэрны старажытны і сучасны вулканы. Найб. актыўныя вулканы: Асама, Бандаі, Фудзіяма, Токаты, Міхара. Часта бываюць (асабліва на У) разбуральныя землетрасенні і цунамі. Карысныя выкапні: кам. вугаль, мідзія, руды, сера; невял. радовішчы нафты, жалеза і марганцавых руд, прыту, золата, серабра, селітры, цынку, волава, вальфрам, нікелю, сурмы, алмазівая сыравіна. Клімат Я. марскі субтрапічны, на Пн — умераны, у цэнтры — субтрапічны, на Пд — пераходны да трапічнага. Сярэдн. т-ры студз. ад -5 на Пн да 18°С на Пд, жніўн. адпаведна ад 17 да 27°С. Ападкаў 1000—2000 мм за год, найбольш на марскіх узбярэжжах і шырокіх схілах гор, меней — у міжгорных масівах. Рэкі горныя, кароткія, мнагаводныя і багатыя гідрэнергіяй. Самыя вял. Сінага (369 км), Іскары (365 км), Тоне (322 км). З азер найб. Ісі (пл. 716 км²). Глебы падзолістыя і луга-балотныя (на Пн), на Пд умеранага пояса — буравыя і субтрапічныя і на крайнім Пд — жаўтаватыя, чорназёмы, латэрытныя. Раслінны свет багаты і разнастайны. Папалаюцца прадстаўнікі ўмерана-трапічных шырот. На Пн Хакайда хвойныя лясы на ПдЗ Хакайда і на ПнУ Хонсю — шыракалісьныя (бук, клён, ясеня і інш.), у гарах — тайга. У сярэднія частцы Хонсю — субтрапічныя вечназялёныя лясы (магнолія, бамбук), у гарах тэп. і кіпарыс, туя і інш. На Пд Кюсю і на архіпелагу Рукю — трапічныя лясы (пальмы, фікус, сукінік, папараці і інш.). Жывёльны свет: ваўкі, ж.

